

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Сьогодні однією з найгостріших соціально-економічних проблем є формування доходів, оскільки їхній розмір характеризує рівень добробуту, можливість задоволення матеріальних та духовних потреб, подальший розвиток індивіда. Раціональний механізм формування та державно-договірне регулювання доходів є найважливішими факторами стимулювання праці та зростання рівня життя населення. Політика доходів населення є не лише необхідною умовою безпечного суспільного розвитку, а й важливою складовою загальної стабільності економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та регулювання доходів населення, питання соціально-економічних аспектів життєвого рівня населення досліджували такі вчені як Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, Г. Т. Завиновська, А. М. Колот, В. М. Новиков, Б. Й. Пасхавер, А. А. Чухно та інші. Однак у сучасній економічній літературі багато проблем залишаються недостатньо висвітленими, що і обумовило вибір теми даного дослідження.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в дослідженні динаміки, структури та диференціації рівня доходів населення України та, зокрема, Запорізької області, особливо рівня оплати праці за видами економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Неможливо розглядати властивості, структуру, форми вияву будь-якого процесу, явища, не з'ясувавши попередньо його сутність, що повною мірою стосується й пізнання сутності доходів населення.

Доходи населення — це інструмент для визначення рівня добробуту населення. Як економічна категорія дохід є однією з найскладніших і являє собою сукупність грошових і натуральних надходжень громадян у результаті розподілу та перерозподілу створених у суспільстві благ для підтримки фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану індивіда [1, с.187].

У ринковій економіці основними джерелами особистих доходів населення є трудова діяльність персоналу, який працює за наймом, і осіб вільних професій; підприємницька діяльність; власність; засоби держави та підприємства, що розподілені відповідно до належності до певної соціальної групи й категорії пер-

соналу; особисті підсобні господарства. Першому із зазначених джерел відповідає дохід у вигляді заробітної плати і гонорару; другому — підприємницький прибуток; третьому — дивіденди й відсотки на капітал; четвертому — трансфертні платежі (пенсії, допомоги, стипендії тощо), а також послуги підприємства своїм працівникам у вигляді медичного обслуговування, підвищення кваліфікації і т. ін., п'ятому — продукти, можливість для відпочинку, кошти від особистого підсобного господарства. Крім цього мають місце доходи від нелегальної діяльності [3, с.139].

У сучасних умовах значна частка доходів є прихованими. Вони пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. До неї відносять:

— види економічної діяльності, що не є незаконним бізнесом, проте в них приховуються або зменшуються доходи, тобто не відображаються певні виконані роботи, здійснюється недокументоване наймання працівників, знижується величина заробітної плати з метою ухилення від податків, податків за соціальним забезпеченням та інших зобов'язань;

— неформальна економічна діяльність, яка належить до законних видів діяльності або ведеться некорпоративними підприємствами, тобто підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам, котрі не оформлюються як особи, що ведуть економічну діяльність;

— нелегальна діяльність, яка охоплює незаконні види виробництва та послуг і підпадає під кримінальну відповідальність (виробництво і продаж наркотиків, контрабанда).

Окрім того, до прихованих доходів відносять доходи осіб, які ведуть незареєстровану індивідуальну підприємницьку діяльність (доходи від виробництва продукції для продажу в особистих підсобних господарствах, продаж товарів приватними особами на ринках, від послуг з будівництва, що здійснюється неформальними бригадами, юридичних послуг, послуг з ремонту одягу, взуття, побутової техніки, індивідуальних послуг у сфері освіти і культури тощо) [2, с. 67].

Державна статистика України найбільш вірогідно фіксує інформацію про три основні джерела доходів: заробітну плату; соціальні трансферти; доходи від підприємницької діяльності та від власності. Структура доходів

Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників у 2000–2006 рр.

Роки	Номінальна заробітна плата, грн		Відсотків до попереднього року			
			індекс номінальної заробітної плати		індекс реальної заробітної плати	
	Україна	Запорізька область	Україна	Запорізька область	Україна	Запорізька область
2000	230	289	129,6	134,5	99,1	102,3
2001	311	379	135,2	131,0	119,3	115,1
2002	376	445	121,0	117,3	118,2	116,1
2003	462	541	122,8	121,7	115,2	113,5
2004	590	671	127,5	123,9	123,8	119,1
2005	806	860	136,7	128,3	120,3	111,4
2006	1041	1091	129,2	126,9	118,3	116,5

населення України, у тому числі й Запорізької області, за роки реформ зазнала істотних змін. Насамперед, це стійка тенденція до скорочення питомої ваги оплати праці у їх складі впродовж 2000—2006 рр. Досліджуючи динаміку та структуру доходів населення України та Запорізької області зазначимо, що незважаючи на абсолютне їх збільшення, у тому числі й оплати праці як складової доходів населення, частка останньої в загальному обсязі доходів населення становить 42,7% по Україні (у 2000 р. — 43,4%). По Запорізькій області частка заробітної плати у доходах населення зменшилася на 0,7% (з 46,7% у 2001 р. до 46,0% у 2006 р.). Існуюча динаміка зміни оплати праці в структурі грошових доходів потребує кардинальних змін як в організації оплати праці, так і в процесах розподілу доходів країни.

З формуванням різноманітних форм власності й господарювання почали набувати розвитку доходи у вигляді прибутку, дивідендів за акціями, відсотків з цінних паперів тощо, тобто доходи на вкладений капітал та придбання підприємств у приватну власність і заняття індивідуальною трудовою діяльністю. У структурі доходів спостерігалось збільшення доходів від власності. Водночас характерною особливістю розвитку структури доходів населення було зростання частки пенсій, стипендій, допомоги та субсидій з 34,9% у 2000 р. до 39,8% у 2005 р. по Україні та з 31,2% у 2001 р. до 34,6% у 2006 р. по Запорізькій області, що пояснюється, насамперед, збільшенням чисельності населення, яке потребує соціального захисту.

У той же час, незважаючи на те, що оплата праці в ринковій економіці почала втрачати свою головну властивість — бути основною частиною фонду життєвих фондів працівників і їхніх родин, для багатьох мільйонів людей залишається основним джерелом грошових доходів та основним засобом задоволення їхніх особистих потреб.

Останніми роками соціально-економічна ситуація в країні докорінно змінила життя населення, а перебудова економічних відносин призвела до різкого розширення суспільства за рівнем доходів та диференціації життєвого рівня населення. При аналізі загальної економічної ситуації слід відмітити, що в 2005 р. обсяг валового внутрішнього продукту склав 424 741 млн грн, що складає лише 62,6% до 1990 р., але 102,6% до 2004 р. Його структура за категоріями доходу в певній мірі характеризує економічне і соціальне зростання держави і, як наслідок, політику доходів населення. Частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті у 2005 р. склала 47,0%, що на 1,4% перевищує рівень попереднього року, але все ще залишається низькою, тобто такою, що не відповідає загальноосвітній практиці, оскільки у більшості країн Європейського союзу цей показник становить 60—65%. Така ситуація уповільнює темпи підвищення рівня життя населення країни, а її негативний аспект посилюється тим, що саме заробітна плата є основним джерелом доходів більшості населення країни, яка хоча й зростає стійкими темпами, але залишається низькою та не в повній мірі забезпечує розширене відтворення робочої сили [1, с.186].

За даними Держкомстату України зростання середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників до попереднього року складає від 21,0 до 36,7% по Україні та від 17,3 до 34,5% по Запорізькій області (табл.1). У 2006 році середньомісячна номінальна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника, становила 1041 грн по Україні та 1091 грн по Запорізькій області, що перевищує прожитковий мінімум для працездатних осіб.

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що в економіці країни залишається значною диференціація рівня оплати праці за видами економічної діяльності, статтю та регіонами. Найнижчу

Таблиця 2

**Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників
Запорізької області за видами економічної діяльності**

грн

	2000	2004	2005	2006
Усього	289	671	860	1091
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	140	353	497	636
Рибальство та рибництво	125	362	534	647
Промисловість:	403	897	1090	1385
добувна промисловість	488	1095	1406	1685
переробна промисловість:	390	851	1026	1309
- виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	333	672	786	986
- текстильне виробництво, виробництво одягу, виробів із хутра	213	483	618	702
- целюлозно-паперове виробництво, виробнича діяльність	296	469	590	790
- виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	493	1075	1310	1520
- хімічне виробництво	304	685	949	1105
- металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	628	1129	1418	1757
- виробництво машин та устаткування	202	500	640	826
- виробництво транспортних засобів та устаткування	336	850	911	1267
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	452	1073	1321	1662
Будівництво	306	704	860	1106
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	230	431	569	727
Діяльність готелів та ресторанів	171	353	452	573
Діяльність транспорту та зв'язку	322	713	868	1078
Фінансова діяльність	609	1134	1307	1660
Операції з нерухомим майном, оренда, надання послуг підприємцям	293	625	843	1010
Державне управління	336	655	1010	1465
Освіта	161	484	637	810
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	149	370	535	674
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та послуг	175	412	565	733

заробітну плату у 2006 році отримували працівники Західних та Поліських регіонів: Тернопільській, Хмельницькій, Волинській, Вінницькій, Чернігівській та Житомирській областях. Найвищу заробітну плату у 2006 р. отримували працівники підприємств м.Києва та регіонів, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу: Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей. Середня заробітна плата працівників Запорізької області перевищила цей по-

казник загалом по країні майже на 5%. Така диференціація, безперечно, ускладнює забезпечення національних стандартів рівня життя населення окремих регіонів, гальмує процеси подолання бідності та становлення середнього класу в країні.

Головним чинником регіональної диференціації є надмірна диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності підприємств. Найбільш оплачуваними в Запорізькій області є працівники

фінансових установ, рівень оплати праці яких у 1,5 рази перевищує середній рівень по Запорізькій області, а серед промислових видів діяльності — зайняті на підприємствах з виробництва готових металевих виробів, добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (табл. 2). Рівень оплати праці в цих видах промислової діяльності у 2006 р. перевищив середній по промисловості Запорізької області в 1,2 рази та майже в 1,5 рази середній показник по Запорізькій області в цілому.

Значно нижчою від середнього рівня по Запорізькій області залишається заробітна плата працівників сільського, рибного господарства, роздрібною торгівлі, текстильної промисловості, де її розмір був на 36—42% меншим від середнього по області. Незважаючи на значне збільшення обсягів фінансування бюджетної сфери рівень оплати праці працюючих у закладах освіти, охорони здоров'я та культури також залишається нижчим за середній показник по економіці в цілому та по Запорізькій області. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що рівень заробітної плати працюючих значною мірою пов'язаний із належністю до певної сфери економічної діяльності, а не формується під впливом визнаних світовою практикою чинників, якими є кількість, якість і результати праці. Праця і заробітна плата як ціннісні орієнтири втрачають своє значення, що руйнує основи економічного і соціального розвитку суспільства.

Окрім того, значною є диференціація рівня оплати праці за статтю. Так, середній рівень заробітної плати жінок значно відстає від середнього рівня заробітної плати чоловіків по всім видам економічної діяльності, про що свідчать статистичні дані. Так, по Запорізькій області у 2006 році співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок коливається від 112,2% по сільському господарству до 155,4% по промисловості. Незначна різниця в рівнях заробітної плати між чоловіками та жінками спостерігається, окрім сільського господарства, у таких видах економічної діяльності як освіта, охорона здоров'я.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження показало, що в політиці доходів населення спостерігаються помітні позитивні зміни: стійкими темпами зростає номінальна та реальна заробітна плата, підвищується рівень грошових доходів домогосподарств, стаюлою є тенденція до підвищення мінімальних гарантій в оплаті праці. Разом з тим залишається актуальною проблема значної регіональної, галузевої та статевої

диференціації заробітної плати, рівень доходів не забезпечує розширеного відтворення робочої сили, триває падіння відтворювальної функції заробітної плати та стимулюючої ролі оплати праці у зростанні обсягів виробництва, розмір заробітної плати не завжди залежить від кваліфікації працівників та якості їхньої праці, залишається заборгованість з виплати заробітної плати, яка на початок 2007 року становила 806,4 млн грн по Україні в цілому та зокрема по Запорізькій області 27,6 млн грн, що становить 3,4% від загальної суми заборгованості із виплати заробітної плати по Україні, але зазначимо, що й по Україні, і по Запорізькій області спостерігається тенденція до зменшення суми заборгованості із виплати заробітної плати.

Висока диференціація в доходах населення зумовлена особливостями ринкової економіки та потребує критичного осмислення, вимагає вироблення заходів для усунення негативних явищ і тенденцій. Реформування політики оплати праці й доходів доцільно забезпечити на макро-, мезо- та мікрорівнях. Пріоритетними напрямками збільшення доходів та зменшення бідності та усунення її найгостріших проявів у сучасній економічній ситуації мають бути збільшення рівня заробітної плати, посилення мотиваційного механізму до продуктивності праці, забезпечення своєчасної виплати заробітної плати, розвиток соціального партнерства та договірного регулювання трудових відносин у сфері оплати праці, реальна та ефективна державна політика доходів населення країни тощо. При цьому держава має виступати гарантом соціальної стійкості суспільства, захисту прав, свобод і інтересів населення в цілому й соціальних груп зокрема.

Література

1. **Шваб Л. І.** Проблеми формування доходів населення України в умовах переходу до ринку / Л. І. Шваб // Вісник Хмельн. нац. ун-ту. — Т.1. — 2007. — №3. — С. 186—189.
2. **Завиновська Г. Т.** Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завиновська. — 3-е вид., без змін. — К. : КНЕУ, 2007. — 304 с.
3. **Мерзляк А. В.** Економіка праці і соціально-трудова відносина : навч. посіб. / А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корецький, Г. О. Михайлова; [під ред. Є. П. Михайлова]. — К. : Центр навч. літ., 2005. — 240 с.
4. **Статистичний** щорічник Запорізької області за 2006 рік / Державний комітет статистики України. — Запоріжжя : Гол. управління статистики у Запорізькій області, 2007. — 432 с.
5. **Статистичний** щорічник України за 2005 рік / Держ. комітет статистики України. — К. : Консультант, 2006. — 575 с.